

Att bekämpa det onda eller främja det goda

Fyra verksamhetsperspektiv på individer i våldsbejakande miljöer samt preventionsarbete runt dessa

To fight evil or promote good: Four organizational perspectives on individuals in violent environments and prevention work around them.

The purpose of this article is to examine organizational understandings and perceptions that can affect the current work with defectors from and members in violent and extremist environments. The empirical material consists primarily of answers to open questions in a survey, where professionals from four organizations are represented: social services, school, police and politics. The material is analyzed with direct qualitative content analysis and shows two contradict approaches to the problem; one that argues for "fighting the evil" and another that argues for "promoting the good". The theoretical framework presented is Erving Goffmans' frame analysis, Howard S. Beckers' labelling process and Ingrid Sahlins' discussion about different kinds of prevention strategies. The results show how organizational understandings and perceptions are far from uniform but rather disparate, and also that assumptions made by professionals have wide implications – often related to morally based approaches grounded on notions of good and evil.

Keywords: ideological extremism, framing, labelling, organizations, prevention

FÖRDELNING AV OFFENTLIGA resurser väcker ofta ett starkt engagemang. Medlen är begränsade och det finns alltid åsikter om hur de bör fördelas utifrån ett likabehandlings- och rättviseperspektiv, vilket föranleder bedömningar om vilka prioriteringar som äger högst legitimitet och vem som förtjänar stödet. Detta speglas såväl i samhällsdebatten, där personer som lever på att tigga, personer med spelmissbruk och långtidssjukskrivna utgör exempel på grupper som kan bli föremål för denna typ av värdering, som inom olika myndigheter där det görs ständiga bedömningar baserade på moraliskt färgade synpunkter om vem som anses förtjäna vård, stöd och resurser (se t.ex. Sahlin 1994a, 1994b; Jacobsson 2013). I denna artikel kommer vi att belysa ett antal olika verksamhetsområdens synsätt på personer som är eller har varit aktiva inom så kallade "våldsbejakande miljöer". Vi använder detta som ett samlingsbegrepp för ett fält som rymmer grupperingar som kan ha såväl politiska, religiösa som ekonomiska motiv eller legitimeringsgrunder för sina handlingar. Till dessa miljöer räknas således både nazistiska, vänsterautonoma, jihadistiska och kriminella undermiljöer. Av dessa omtalas de första tre ofta med termen "våldsbejakande extre-

mism”. Det är viktigt att betona att denna begreppsapparat är problematisk, då den bygger på att aktörer, åsikter eller handlingar stämplas som extrema eller radikala, en bedömning som alltid görs utifrån en viss position och i relation till en förmodad norm. Vad som anses extremt, radikalt, eller helt enkelt illegalt, varierar utifrån kontext och är beroende av vem som betraktar. I artikeln använder vi emellertid den begreppsapparat som nyttjades i samband med datainsamlingen, då det var utifrån dessa benämningar som respondenterna uppgivit sina svar (för en kritisk diskussion kring begrepp som extremism och radikalisering, se t.ex. Larsson & Björk 2015; Kundnani 2012; Neumann 2013).

I Sverige har hemvändande jihadisterna blivit föremål för diskussioner inom flera kommuner vilket gett upphov till en allmän debatt om hur återvändare från exempelvis Syrien och Irak bör tas emot och hanteras (se t.ex. Larsson & Björk 2015; Carling 2015). I diskussionerna sker en polarisering mellan mjuka och tuffa åtgärder, där det ömsom efterfrågas sociala stödinsatser och ömsom hårdare tag, och med denna debatt synliggörs olika människo- och samhällssyner som uppträder och interagerar med varandra. Enligt Sahlin präglas det preventiva och brottsförebyggande arbetet som ofta står i centrum för dessa diskussioner av att det äger rum i spänningsförhållandet mellan individ och samhälle (Sahlin 2000). Debatterna om hemvändande jihadisterna och andra diskussioner om våldsbejakande miljöer blir därmed sociologiskt intressanta, då de implicit handlar om individen och samhället.

Ett avhopp innebär en distansering från den tidigare grupperingen och dess verksamhet och kan betraktas som inledningen på en process där avhopparen går från (presumtiv) förövare till (presumtivt) offer. Offer beskrivs ofta med en terminologi som framställer dem som goda, oskyldiga och hjälpbehövande, medan förövare skildras som onda och hänsynslösa (Heber 2014). Då hjälpinsatser till avhoppare är en komplex fråga behöver den individ som lämnar en våldsbejakande gruppering omdefinieras och kategoriseras på ett nytt sätt – från förövare till offer, från ond till god – och denna perspektivförskjutning kan kräva en viss argumentation för att få legitimitet.

I denna artikel analyseras utsagor från representanter för socialtjänst, polismyndighet, skolverksamhet och politisk verksamhet som illustrerar olika synsätt på individer inom våldsbejakande miljöer samt vilka preventiva insatser och förhållningssätt som anses mest adekvata. Inom de tre förstnämnda verksamheterna – socialtjänst, polismyndighet och skolverksamhet – finns en omedelbar kontaktyta med individer inom våldsbejakande miljöer, medan politikerna inkluderats i studiens urval då de står för en styrning av de andra tre. De fyra verksamhetsområdena skiljer sig åt till form och uppdrag, men förenas av att de i sin yrkesutövning på olika sätt kan påverka människors livsvillkor. Vidare implicerar deras praktik någon form av myndighetsutövning, och den omfattar även innehavet av en definitionsmyndighet (för en diskussion om dessa yrken och verksamheter, se Hasenfeld 1983; Lipsky 2010; Brante 2014; Johansson et al. 2015).

Forskning om professioners och verksamheters synsätt på individer inom våldsbejakande – och i synnerhet ”extremistiska” – miljöer har tidigare inte studerats i någon större utsträckning. Exempel på en närliggande studie, som dessutom visar hur en grupp utövar definitionsmyndighet i förhållande till en annan, är Lozic (2016) som belyser

hur organisationsrepresentanter (från exempelvis polis, skola, socialtjänst och kommun) talar om ungdomsproblem i ett stigmatiserat storstadsområde.

Kunskap av detta slag är av intresse för att olika yrkesgrupper ska förstå de villkor och svårigheter de står inför i arbetet med exempelvis avhoppare och återvändare från olika grupperingar och konfliktområden – inte minst ur ett samverkansperspektiv, vilket är av stor relevans då det för denna typ av åtgärder ofta fordras insatser från flera olika samhällsaktörer. En ökad kunskap om de olika bilder som hos myndigheter och andra samhällsaktörer florerar kring ett och samma problem kan ha avgörande betydelse när dessa aktörer ska samlas i gemensamma ansträngningar runt problematiken.

Syftet med artikeln är följaktligen att studera förståelser och uppfattningar hos professionella inom olika verksamhetsområden angående individer med anknytning till det som här benämns våldsbejakande miljöer. Vi menar att en djupare förståelse för dessa uppfattningar kan ge insikter om vad som styr och påverkar verksamheterna i organiseringen av arbetet med frågorna.

Även om det empiriska underlaget baseras på utsagor från verksamhetsfälten socialtjänst, skola, polis och den kommunalpolitiska styrningen så kan också andra verksamhetsfält, som t.ex. arbetsförmedling och psykiatri, dra nytta av den kunskap som genereras. Vår studie visar också att sociologiska begrepp som inramning och etikettering är relevanta i förståelsen av våldsbejakande miljöer och organisationer som på olika sätt kommer i kontakt med dessa.

Tidigare forskning

Den överblick av tidigare forskning som ges kommer inte företrädesvis att beröra de teoretiska begrepp som används i artikeln. Genomgången syftar istället till att ge läsaren en inblick i vad som är känt kring in- och utträden i våldsbejakande miljöer – något som är relevant för artikelns analys. Utträden ur våldsbejakande miljöer har av den tidigare forskningen ägnats mindre uppmärksamhet än inträden, men detta har på senare tid börjat förändras. De största kunskapsluckorna uppträder i samband med utträden ur de miljöer som brukar benämnas våldsbejakande extremistiska. Dessa utträdesprocesser uppvisar emellertid gemensamma drag med utträden ur andra typer av slutna grupper och vi kommer i det följande att vända oss till både kriminologisk forskning och den delvis mer sparsamma, men växande, forskningen om terrorism och våldsbejakande extremism (Altier et al. 2014; Barrelle 2015).

När det gäller in- och utträden ur våldsbejakande miljöer så har dessa ofta förklarats utifrån så kallade pull- och pushfaktorer. Pullfaktorer handlar då om att människor dras till en viss gruppering, eller ut ur densamma, på grund av att det där finns något som lockar, exempelvis gemenskap och status. Pushfaktorer handlar i stället om att människor känner sig bortstötta från ett sammanhang och därmed söker sig till något annat. Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen (2009) har utifrån denna tankemodell även identifierat två vägar *ut ur* våldsbejakande extremistiska miljöer: *Längtarens* respektive *Tvivlarens* väg. Längtaren är en person som börjar känna att gruppstillhörigheten blivit alltför kostsam då andra sätt att leva ter sig mer eftersträ-

vansvärda. Det är således externa faktorer och förhållanden utanför gruppen, som exempelvis sociala relationer av olika slag, som lockar personen bort från miljön – pullfaktorer. Tvivlaren upplever sig i stället bortstött från gruppen inifrån, genom att erfara tvivel gällande ideologin eller ha invändningar gentemot gruppen, dess ledarskap eller medlemmar – pushfaktorer. Pull- och pushfaktorer kan, förutom att förklara vägar in i och ut ur en gruppering, också förklara varför personer *stannar kvar* inom exempelvis en nazistisk eller kriminell organisation (Bjørge 2005; se även Brottsförebyggande rådet & Säkerhetspolisen 2009). Gemenskap, spänning och gemensamma tillhörighetsskapande aktiviteter är exempel på pullfaktorer som kan locka personer att gå med i grupperingen. Pushfaktorer kan bestå i att personer som tidigare blivit mobbade, utstötta och utsatta för fysiskt våld ansluter sig till grupperingen eftersom den erbjuder status och tillfällen att få revansch. Medlemskapet i gruppen kan fungera som en slags upprättelse för tidigare förödmjukelser i och med den räddhågsna respekt som många utomstående känner inför dessa grupperingar och deras medlemmar. Sammantaget utgör dessa faktorer ett kitt som håller individen kvar i gruppen. Även om det teoretiska ramverket kring pull- och pushfaktorer kan utgöra en startpunkt för att förstå in- och utträden så är det till sin natur främst deskriptivt och förmår inte förklara hur samtidigt verkande pull- och pushfaktorer interagerar med varandra och påverkar individers handlande, eller varför individer påverkas i olika utsträckning av olika faktorer (för en diskussion kring hur bristerna med pull- och pushramverket kan kringgås genom ett tvärdisciplinärt angreppssätt, se t.ex. Altier et al. 2014).

Det finns tre övergripande teoretiska perspektiv på in- och utträden: aktörorienterade, stukturorienterade och så kallade ”integrerade” (King 2012). Till det integrerade perspektivet kan också det interaktionistiska perspektivet räknas (Fillieule 2010). Aktörorienterade teorier förklarar varför människor t.ex. upphör med brott eller hoppar av från en kriminell livsstil som resultatet av individens fria vilja och rationella val (Clarke & Cornish 1985; Cornish & Clark 1986; Sampson & Laub 2005). Här kan faktorer som moraliska dubier och förväntningar om risker och belöningar vara viktiga aspekter. Utifrån ett rational choice-perspektiv ses individen som ett rationellt kalkylerande subjekt som agerar i enlighet med sitt egenintresse och därmed grundar sitt handlande i vad som förväntas ge största möjliga belöning, eller minsta möjliga kostnad. Utifrån detta perspektiv är en möjlig strategi för att från samhällets sida reducera antalet individer i våldsbejakande ickedemokratiska grupperingar att göra ett engagemang i sådana miljöer mer riskabelt och kostsamt för individen och därmed avskräcka från sådana aktiviteter. Detta kan ske genom skärpning av straff eller att på olika sätt premiera ett laglydigt beteende, vilket antas minska incitamenten för involvering i miljöerna ifråga (Gibbs 1975; Braga et al. 2001; Ross & LaFree 1986; Braga & Weisburd 2012).

Strukturella teorier förklarar i stället inträden och avhopp genom att inrikta sig på olika aspekter av sociala strukturer och betraktar dem som resultatet av särskilda ”turning points”. Därmed kan sådant som förändrade anställningsförhållanden eller familjebildning vara av betydelse för att en individ ska lämna en våldsbejakande gruppering (Cid & Marti 2012). Sådana förändringar innebär att den sociostrukturella

ramen för individens liv alterneras och engagemanget i gruppen ifråga kan då komma att framstå som oförenligt med de nya roller individen måste inta (LaFree & Miller 2008; Sampson & Laub 1993). Förklaringar till individens handlande söks alltså, till skillnad från i de aktörorienterade teorierna, i externa faktorer som ligger utanför individen själv.

Fokuseringen på endera aktör eller struktur har kritiserats av bland andra Farrall och Bowling (1999) för att förutsätta en falsk dikotomi som fått konsekvensen att kriminologisk forskning kring avhopp tenderat att betrakta individer som endera *super-agents* eller *super-dopes*. Integrerade teorier försöker undvika detta genom en strävan efter att förklara in- och utträden som en samverkan mellan aktörskap och strukturell påverkan. Ett utträde kan då förstås som något som inleds med förändringar av individens attityder och värderingar, vilket leder till att denne söker ändra sitt sociokulturella sammanhang. I takt med förändringens genomförande lär sig individen successivt nya beteenden och sociala roller, och processen fortskrider således (Barry 2010).

Förutom att förstå vilka faktorer som orsakar avhopp behöver vi även kunskap om själva utträdesprocesserna och deras förlopp. Sådan kunskap är viktig för att de åtgärder som sätts in inte ska visa sig verkningslösa eller rentav kontraproduktiva. För att utveckla en förståelse för dessa processer kan kunskap även inhämtas från studier av utträden från andra identiteter och tillhörigheter, som inte nödvändigtvis behöver innefatta en våldsbejakande ideologi. Ebaugh (1988) har studerat det hon benämner rollutträden och funnit gemensamma mönster för så till synes vitt skilda erfarenheter som att lämna en kriminell livsstil, upphöra med ett alkoholmissbruk, genomgå en könskorrigering eller en skilsmässa. Ebaugh synliggör det faktum att ett utträde inte är en abrupt och i tid tydligt avgränsad händelse utan tvärtom en utdragen process i flera steg. Motsvarande fastänkande återfinns hos Liedgren Dobronravoff (2009) som identifierat ett antal olika faser i det hon benämner utgångsprocessen ur Jehovas vittnen.

Inramning och etikettering

Artikelns teoretiska utgångspunkt för att analysera synsätt och frågeställningar är Goffmans (1974) ramanalys. Goffman intresserar sig för individens olika svar på frågan om vad som pågår i olika situationer, och ramanalys handlar just om att analysera hur människor definierar och tolkar de sociala sammanhang de ingår i. En och samma situation kan av olika personer definieras som en olycka, ett missförstånd, en filminspelning eller ett bedrägeri. Sociala interaktioner är alltid föränderliga till sin natur och omgärdas av en skörhet och sårbarhet då de grundas på människors olika tolkningsramar (Persson 2012). Ramanalysen kan med sin betoning av att människor kan ha olika förståelser av vad som sker i ett och samma samspel hjälpa oss att förstå många av de dilemman som uppstår i vardagen, t.ex. uppkomsten av konflikter, missuppfattningar och konkurrens. Enligt Goffman pågår tolkningar och förhandlingar av situationer hela tiden, vilket innebär att människor kontinuerligt kategoriserar och ramar in varandra och de situationer de ingår i.

Goffmans ramanalys har visat sig vara praktiskt tillämpbar på en rad områden och har, för att nämna några tillämpningar, använts bland annat inom forskning om sociala rörelser (Wettergren & Jamison 2006), politiska analyser och beslutsfattande (Triandafyllidou & Fotiou 1998; van Hulst & Yanow 2014), samt i analyser av arbetsskadeanmälningar (Wikman 2012). Mot bakgrund av perspektivets breda användbarhet är det också applicerbart på materialet i föreliggande artikel.

För att ytterligare understryka att människors tolkningsramar utgör en ständigt pågående aktivitet används i artikeln begreppet *inramning* (Goffman 1974; se även Persson 2012). Begreppet inramning antyder ett pågående förlopp och tydliggör därmed hur vi ständigt ägnar oss åt inramning för att förstå vår omvärld, något som accentueras av begreppets ”ing”-form. Ett annat exempel finns i en avhandling om heterosexuell ordning där Jonsson betonar den fortlöpande inramning som sker gällande heterosexualitet: *heteroinramning* (Jonsson 2009; Wasshede, Wettergren, & Jonsson 2015). Ytterligare ett exempel utgörs av Swedbergs resonemang om teorigenerering, där *theorizing* lyfts fram för att betona hur teorigenerering och begreppsutveckling är aktiviteter som aldrig bör betraktas som fullbordade utan som ständigt pågående (Swedberg 2014).

Ett annat begrepp med ”ing”-form, som till sin betydelse ligger nära inramning och kan fungera som ett komplement, är Beckers (2006) begrepp *etikettering*. Medan Goffman diskuterar samspel i mer generella termer så är etiketteringsbegreppet något snävare då det syftar till att förklara hur avvikelse uppstår samt hur olika kategoriseringar påverkar den som blir kategoriserad. Inramningens påverkan på den som ramas in kan därmed sägas vara mer uttalad hos Becker än hos Goffman. Hos Becker finner vi dessutom en maktdimension som ofta saknas hos Goffman, då Becker betonar att det är individer och grupper med definitionsmakt som kan etikettera och kategorisera dem som saknar makt. Detta är en intressant aspekt utifrån denna artikels forskningsfråga som bygger på hur professionella ramar in och etiketterar individer från våldsbejakande miljöer, då företrädarna för de olika professionerna innehar en definitionsmakt gällande vilka av de senare som ska betraktas som förtjänta eller ej av samhällets resurser och insatser. Hos Becker finns vidare en uttalad tanke om att etiketteringar kan leda till självuppfyllande profetior. Detta innebär att personen som ramas in och etiketteras kan svara på detta genom att leva upp till föreställningarna och därmed omvandla de kanske inledningsvis falska föreställningarna till en faktisk omständighet (se Merton 1948). Hur personer inom våldsbejakande miljöer upplever myndigheters inramningar av dem är inget som avhandlas i denna artikel, men den självuppfyllande profetian som en möjlig konsekvens av inramning är ett argument för vikten av att studera denna typ av föreställningar, då de annars kan börja leva sitt eget liv och påverka såväl individerna själva som personer i myndighetsställning och andra runtomkring. All inramning behöver emellertid inte leda till etikettering och resultera i avvikelser eller självuppfyllande profetior. Detta är anledningen till att vi väljer inramning som överordnat analytiskt begrepp och betraktar etikettering som en möjlig konsekvens av vissa typer av inramningar.

Att rama in med hjälp av preventiva strategier

I denna artikel fokuseras olika verksamheters inramning av individer inom våldsbejakande miljöer samt olika åtgärdsförslag. Det handlar med andra ord främst om olika preventiva insatser. Sahlin (2000) påpekar att prevention traditionellt sett avser att motverka något som uppfattas som ont, och i denna artikels empiriska material är det de våldsbejakande miljöerna som upplevs representera det onda. En alternativ förståelse av prevention lägger i stället betoningen vid främjandet av något gott, vilket kan handla om att hitta alternativa sysselsättningar till ungdomar och därigenom förhindra att de hamnar i ”fel” miljöer.

I distinktionen mellan ”att bekämpa det onda” och ”att främja det goda” finns en parallell till de tuffa respektive mjuka metoder som nämndes i inledningen. När prevention ses som en bekämpning av det onda förordas ofta strängare straff och nolltolerans. När emfasen i stället ligger vid ett främjande av det goda förespråkas i större utsträckning mjuka insatser i form av socialt stöd, samtal och att hitta alternativa intressen och livsstilar för personerna ifråga.

De olika strategierna blottlägger också olika människosyner. När det onda ska motverkas ligger det nära till hands att definiera dem som ska motarbetas som *skurkar* som förtjänar hårdare tag och bestraffning. Att främja det goda implicerar i stället att personerna hamnat på fel livsbana och med goda alternativ tros de kunna ledas rätt igen. I dessa fall ses människor mer som *stackare* som behöver hjälpas fram i livet (för en längre diskussion om skurkar och stackare som moraliska kategorier se Sahlin 1994a, 1994b).

De preventiva strategierna varierar beroende på vilket fokus som föreligger. Det finns nationellt preventivt arbete som syftar till att nå brett genom insatser som exempelvis informationskampanjer och lagstiftning, och det finns lokalt preventionsarbete som kan vara mer individriktat och innebära exempelvis klientarbete och gängbearbetning (Sahlin 2000). När det gäller våldsbejakande miljöer finns olika typer av insatser på såväl nationell som lokal nivå. Som exempel på en insats på nationell nivå kan nämnas den nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism som inrättades sommaren 2014, med uppdraget att:

[F]örbättra samverkan mellan myndigheter, kommuner och organisationer på nationell, regional och lokal nivå när det gäller arbetet med att värna demokratin mot våldsbejakande extremism. Samordnaren ska även verka för att kunskapen om våldsbejakande extremism ökar och att förebyggande metoder utvecklas. (Kommittédirektiv 2014:1).

En annan åtgärd på nationell nivå är kriminaliseringen av terrorresor, som trädde i kraft 1 april 2016 (Prop. 2015/16:78). Den nationella nivån samspelar vidare med den lokala, vilket kan illustreras exempelvis med hur den nationella samordnarens rekommendationer har använts som utgångspunkt i framtagandet av lokala handlingsplaner, så att nationella insatser och riktlinjer bryts ned och implementeras lokalt. I Göteborgs

stads (2015) plan mot våldsbejakande extremism kan nämnas hur organiseringen av det lokala arbetet bland annat rymmer SSPF-grupper. SSPF är ett forum för samverkan och informationsutbyte mellan aktörerna skola, socialtjänst, polis och fritid (Turner et al. 2015). Forumet har ett förebyggande fokus och är centrerat kring barn och unga som kan befinna sig i riskzonen för t.ex. begynnande kriminalitet eller drogmissbruk, och bygger på att vårdnadshavarna löser sekretessfrågan genom att skriftligen ge sitt medgivande till att de olika aktörerna i forumet diskuterar och därmed delger varandra information om barnet ifråga. SSPF är en sedan tidigare integrerad del i strukturen för stadens preventiva arbete, som nu används som en resurs även i samordningen av olika insatser mot våldsbejakande extremism.

Tidsaspekten är en annan viktig del i preventivt arbete och här finns en skillnad mellan primär, sekundär och tertiär prevention. Den primära preventionen avser att motverka framtida problem. Är preventionerna i stället inriktade på särskilda individer och grupper som är i riskzonen, eller särskilda miljöer eller områden, är det fråga om sekundär prevention. Den tertiära preventionen innebär i stället åtgärder mot de som redan begår brott eller redan innehar den problematik som ska motverkas (Sahlin 2000; Ranstorp et al. 2015).

Sammanfattningsvis innebär skilda målsättningar och strategier att organisationer och professioner gör olika bedömningar av vilka preventioner som är mest lämpade. Detta innebär i förlängningen att vilka åtgärder som föreslås kan variera även i relation till ett och samma fenomen, detta beroende på vilken individ- och samhällssyn som aktualiseras hos den eller de professionsföreträdare som för tillfället utövar definitionsmyndighet. Olika myndigheter kan ha olika definitioner av vad som är problemet och hur det ska åtgärdas (Sahlin 2010), och några vattentäta skott finns inte mellan olika organisationer när det gäller en så komplex företeelse som våldsbejakande miljöer och hur dessa ska hanteras. Här finns ett stort utrymme för egna tolkningar och inramningar, både inom organisationerna och mellan dem, vilket kommer illustreras senare i artikeln.

Metod

Material och urval

Artikeln bygger på ett empiriskt material insamlat för rapporten *Kartläggning av behov och förutsättningar för en avhoppbar verksamhet i Värmlands län* (Johansson 2015). Det som använts är utsagor från öppna frågor i en webenkät. I den föregående studien ingick samtliga kommuner i Värmlands län. En avgränsning gjordes där fyra verksamhetsområden valdes ut för att ingå i studien: socialtjänst, polis, skola och kommunalpolitik. Dessa områden valdes då det ansågs troligt att de skulle komma i kontakt med problematiken. Dessutom bedömdes det sannolikt att representanterna skulle möta denna problematik i olika skeden och skepnader utifrån sina olika verksamhetsuppdrag. Skolan är en arena där många unga rör sig och där det finns potential för möten med såväl så kallade ”externa rekryterare” som skolungdomar som redan engagerat sig i

våldsbejakande miljöer eller rör sig i deras utkanter. Socialtjänsten och polisen kan generellt antas möta individer som dragits längre in i aktivismen. Politikerna kan å sin sida tänkas bidra med de mer övergripande kommunperspektiven och står genom sitt uppdrag även för en styrning av olika myndigheter och verksamheter, vilket är intressant i sammanhanget. Kategorin politiker är sammansatt av såväl heltidspolitiker som fritidspolitiker, och politikerperspektivet i denna artikel bör förstås utifrån detta förhållande. Sammantaget antogs dessa fyra verksamhetsområden kunna komplettera varandra och på så vis bidra till ett så komplext och sammansatt helhetsperspektiv som möjligt. Samtliga kommuner är representerade inom vart och ett av verksamhetsområdena, med undantag för polisen där urvalet utgick från att täcka länets fyra polisområden. Detta urvalsförfarande innebär att enkätrespondenterna valts strategiskt och att yrkesposition och geografisk position varit urvalsgrundande principer.

Datinsamlingen genomfördes under 2014 och totalt skickades 219 webbenkäter ut. Svarefrekvensen utgjorde 57 % vilket innebär att denna artikels resultat bygger på analyser av utsagor från 125 personer. Enkäten bestod av frågor om exempelvis kontakter med våldsbejakande miljöer och vilken befintlig beredskap som finns för att arbeta med individer från sådana. Svarefrekvensen fördelad på respektive verksamhetsområde visas i tabell 1 (som bygger på en tabell publicerad i Johansson 2015:26).

Tabell 1. Webbenkätens svarefrekvens uppdelade på verksamhetsnivå.

	Antal utdelade enkäter	Antal besvarade enkäter	Svarefrekvens
Socialtjänst	36	21	58 %
Polisverksamhet	9	7	78 %
Skolverksamhet	122	68	56 %
Kommunalpolitisk verksamhet	52	29	56 %
Summa	219	125	57 %

Enkäter bygger ofta på frågor med en hög grad av standardisering och fasta svarealternativ, men denna enkät innehöll mer kvalitativa inslag med en relativt stor andel öppna frågor. Exempel på sådana frågor – vilka ställdes för att utreda behov och förutsättningar för en avhoppverksamhet, men visade sig generera svar som tillät även andra analyser – var: ”Anser du att det finns – eller saknas – något i lokalsamhället som får ungdomar att söka sig till dessa grupperingar? I så fall vad?”, ”Vilken typ av stöd eller verksamhet ser du att dessa ungdomar har behov av?”, och ”Vilka unga personer tror du främst har behov av en sådan verksamhet?”. Också i anslutning till frågorna med fasta svarealternativ erbjöds respondenterna möjligheten att kommentera och motivera sina svar i särskilda kommentarer. Exempel på sådana frågor var: ”Har du upplevt dessa grupper som på något sätt hotfulla?”, ”Vilka kriminella och/eller

extremistgrupper kommer du på något sätt i kontakt med i ditt arbete?”, och ”Vilka aktörer anser du har bäst förutsättningar att bedriva en avhoppbar verksamhet?”. Denna artikels analyser bygger på såväl svaren på de öppna frågorna som de kommentarer som lämnats i anslutning till frågorna med fasta svarsalternativ.

Nyttjandet av det breda begreppet ”våldsbejakande miljöer” har medfört vissa begränsningar för analysen och bottenar i datas karaktär, då den ursprungliga kartläggningen satte ramarna för den empiri som samlades in samt den begreppsanvändning som är möjlig. Detta innebär att det i denna artikel inte är möjligt att genomföra en detaljerad analys av hur inramningen skiljer sig åt mellan olika undergrupper i fältet våldsbejakande miljöer. Vi försöker balansera detta genom att synliggöra vilka undergrupper de olika verksamheter som deltagit i studien rapporterar att de möter med högst respektive lägst frekvens, då detta kan ge en fingervisning om på vilka grupper de bygger sina föreställningar. Vidare ska tilläggas att den empiriska insamlingen skedde under våren 2014, det vill säga innan IS/Daesh utropade sitt självutnämnda kalifat och därmed innan uppmärksamheten och debatten kring så kallade ”Syrienresenärer” och hemvändande jihadister hade tagit fart. Idag är det möjligt att resultaten hade sett något annorlunda ut.

För att på ett mer djupgående sätt kunna uttala sig om vilka inramningar människor gör skulle andra typer av material behöva samlas in, till exempel intervjuer. I analysen är det själva utsagorna vi tagit fasta på och det är de som ses som inramningar.

Tillvägagångssätt

Materialen har bearbetats med en riktad kvalitativ innehållsanalys (Hsieh & Shannon 2005). Detta är en analysmetod som lämpar sig för olika sorters textdata, inte minst sådan som genererats från öppna enkätfrågor. Detta tillvägagångssätt följer av att vi redan arbetat med det empiriska materialet i en tidigare studie och därmed var välbekanta med det och visste att det innehöll utsagor som vidrörde tematiseringarna ”bekämpandet av det onda” och ”främjandet av det goda”. Med den riktade kvalitativa innehållsanalysen kunde vi utifrån de breda ursprungliga kategorierna upptäcka nyanser och förfina analysen, vilket ledde till att nya kategorier framträdde i materialet: *individvisyn*, *orsaksförklaringar* och *åtgärdsförslag*. Att det under analysen skapades nya underkategorier till den övergripande tematiseringen innebär att det finns abduktiva inslag i tillvägagångssättet (se t.ex. Swedberg 2014).

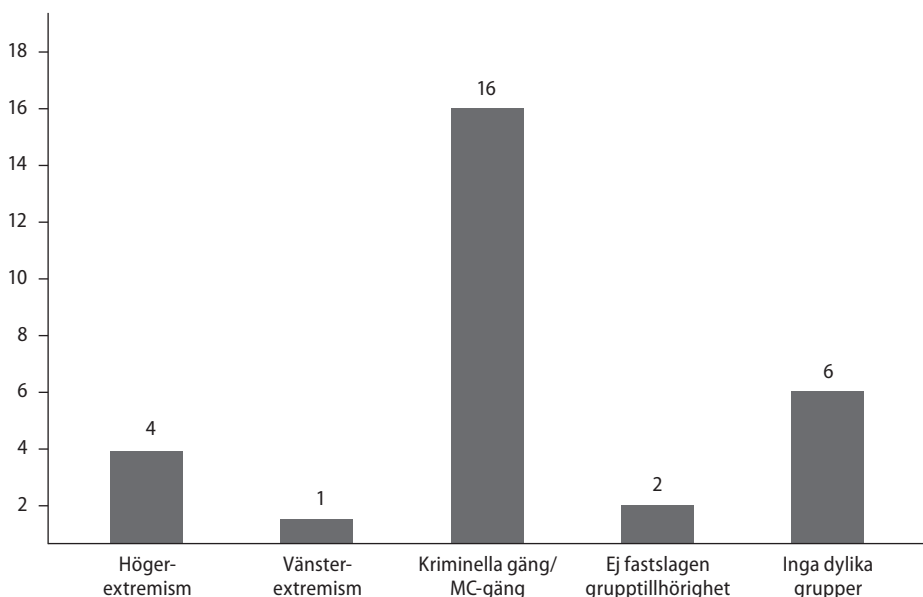
Resultat

I detta resultatavsnitt kommer inledningsvis de olika professionsgrupper som ingått i artikelns empiriska material – socialtjänst, skola, polis och politik – att gås igenom var för sig. Begränsningar i data innebär att när respondenterna uttalar sig om ”individer i våldsbejakande miljöer” så sker detta ofta på ett sätt som inte alltid tillåter att det enskilda uttalandet länkas till en specifik våldsutövande miljö, såsom nazism eller religiöst motiverat våld. Utsagorna är många gånger av en karaktär som antyder att det finns en relativt homogen syn på individer som rör sig i våldsbejakande miljöer, oavsett vilka ideologiska hemvister dessa har. Då människors föreställningar ofta byggs på de

erfarenheter de bär med sig så åskådliggörs i samband med varje verksamhetsgenomgång i vilken utsträckning dess representanter uppgett att de kommer i kontakt med olika våldsbejakande miljöer, detta för att möjliggöra för läsaren att kontextualisera deras ut-sagor i relation till de olika ideologiska undermiljöerna. Respondenterna har här kunnat uppge flera svarsalternativ, varför summan av röster för varje kategori inte sammanfaller med n-värdet. Resultatavsnittet summeras slutligen med en sammanfattande analytisk diskussion där verksamhetsövergripande tendenser lyfts fram. De citat och mönster som lyfts under varje verksamhetsområde har valts ut för att de representerar en åsikt, tanke eller föreställning som uttryckts på bred front inom den aktuella verksamheten.

Representanterna för socialtjänsten

Som figur 1 visar så uppger representanterna för socialtjänsten att de inom ramarna för den egna verksamheten främst kommer i kontakt med kriminella grupperingar/mc-gäng, något som sexton personer uppger i enkäten. Sex respondenter menar att de i sitt yrkesutövande inte stöter på individer från någon form av våldsbejakande miljö, medan fyra anger att de stöter på högerextremism och en vänsterextremism. Två respondenter uppger vidare att de möter personer där kopplingar till våldsbejakande miljöerna antas föreligga, men att denna gruppstillhörighets exakta hemvist inte kunnat fastslås inom ramarna för de sammanhang man mötts i. Denna bild av socialtjänstens kontakter med olika underkategorier till den vidare benämningen ”våldsbejakande miljöer” antyder således att deras föreställningar är troliga att främst beröra individer inom olika typer av kriminella sammanhang.

Figur 1. De våldsbejakande miljöer som representanterna för socialtjänsten kommer i kontakt med inom sin verksamhet (n=20)

Bland representanterna för socialtjänsten kan några övergripande teman urskiljas gällande förståelsen av individer i våldsbejakande miljöer, och det finns en relativt stor samsyn på vilka orsaker som betraktas som avgörande för en individs inträde i en våldsbejakande miljö. Utanförskap lyfts som den viktigaste variabeln, och här identifieras svag social förankring i betydelsen att man saknar alternativa grupp tillhörigheter som central. ”För de ungdomar som inte sportar och eller ingår i föreningslivet har i stort sett inget att göra/har ingen direkt tillhörighet. Detta blir mer märkbart i mindre kommuner”, menar en socialarbetare. Även flera andra lyfter ett bristande föreningsliv, vid sidan av arbetslöshet och därav följande konsekvenser som brist på pengar och känslan av att inte fylla en uppgift, som riskfaktorer som kan få enskilda orters ungdomar att i större utsträckning söka sig till våldsbejakande miljöer – helt enkelt som resultatet av brist på alternativ. ”Att vara ung är inte enkelt och jag tror att med rätt vägledning och rätt stöd så vill de flesta leva ett helt ’vanligt’ liv”, skriver en respondent. ”En del ungdomar är lättpåverkade och förstår inte vad gänget står för”, skriver en annan respondent. Individerna inramas på detta sätt som, vid tiden för inträde, föga pålästa inom frågor rörande exempelvis politik och religion. Detta antas orsaka en brist på motargument och därmed göra dem till lättmanipulerade måltavlor för de rekryterande gruppernas tydliga budskap och enkla sanningar. Vidare framgår i datamaterialet att problematiken förstås som tätt knuten till maskulinitetsfrågor. En socialarbetare säger:

Jag tror det finns en liten klick, som jag kallar dem, ”unga, arga män”. Som jag tänker är lågutbildade – i och för sig både tjejer och killar, men jag tror främst det handlar om unga män. Gärna i en miljö där man inte uppmanas till att plugga. Det finns kanske en tradition av arbetslöshet inom familjen, och ett agg mot samhället som man får höra upprepas hemma hela tiden.

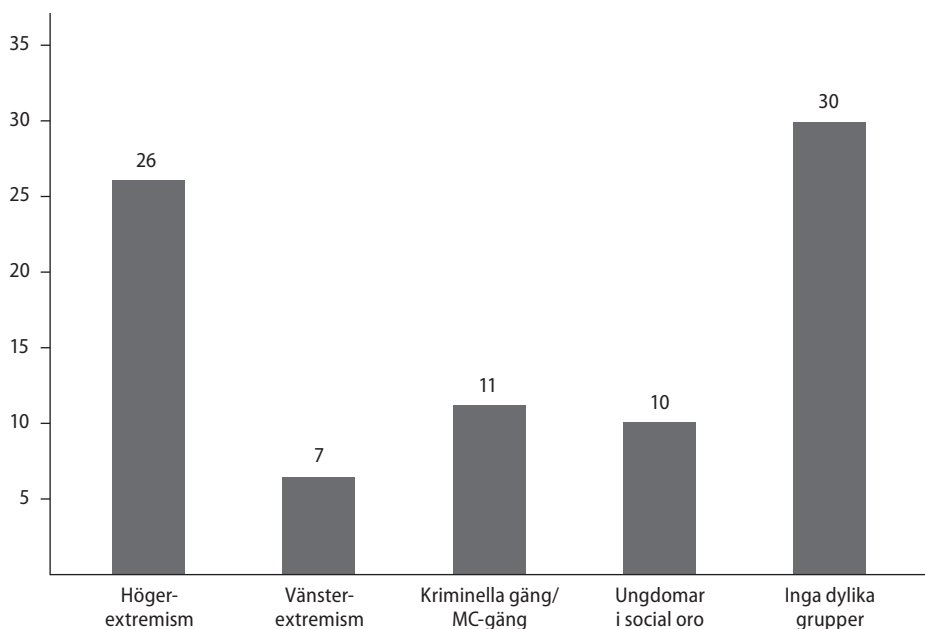
En annan gör följande beskrivning av ungdomar som kan tänkas återfinnas i våldsbejakande miljöer: ”Klassisk profil: lågutbildad, ofta arbetslös, hyreslägenhet på [här nämns ett visst bostadsområde], importöl. Kille 18–30 år. Våldigt generellt uttryckt!!”. Avsaknad av positiva vuxenförebilder är något som understryks som varande en ro-torsak till problematiken, och särskilt ökade kontakter med män tros kunna fylla en förebyggande funktion. ”Många ungdomar lever idag med en stor frånvaro av vuxna män”, uppger en respondent. Maskulinitet förstås därmed som såväl en del av problemet som en del av lösningen, och som synes ses genus och utbildningsnivå som viktiga och med varandra samspelande faktorer.

Vid sidan av de rent preventiva åtgärder som handlar om tillgång till arbeten och meningsfulla sociala sammanhang finns en splittring i materialet. Majoriteten av representanterna för socialtjänsten understryker vikten av att erbjuda stöd i form av samtal, vägledning och trygghet, för att därigenom underlätta brottet med gruppen och återanpassningen till samhället. Ett mindre antal betonar emellertid hårdare åtgärder och förordar mer polisiära insatser. ”Det måste nog vara en ordningsmakt bakom”, skriver en respondent. ”Alla vet att socialen inte har några muskler, och speciellt inte

när det gäller vuxna.” Skyddsåtgärder av olika slag är något annat som lyfts inom respondentgruppen: personskydd, kontaktförbud och byte av bostad, bostadsort och i vissa fall identitet.

Representanterna för skolan

I figur 2 åskådliggörs de kontakter med olika våldsbejakande miljöer som redovisats av de respondenter som representerar skolan. 30 respondenter, det vill säga närmare hälften av de som besvarat frågan, uppger att de inte har några kontakter av detta slag. Fördelningen mellan de olika undermiljöerna ser sedan ut som så att 26 respondenter säger sig i sitt arbete komma i kontakt med högerextrema miljöer, elva respondenter kommer i kontakt med kriminella gäng/mc-gäng, tio med ungdomar i social oro och sju med vänsterextremism. Med ”social oro” avses individer som enligt respondenterna inte riktigt kan placeras inom någon specifik miljö, men som trivs i dessas utkanter och därmed befinner sig i ett slags riskzon. Sammantaget sticker inom skolans verksamhetsområde högerextremismen ut, och allt som allt kan vi se att politisk så kallad extremism här står för majoriteten av de kontakter som sker, varför denna professionsgrupp kan ses som främst refererande till individer som dras in i olika slags ideologiskt motiverade grupperingar.

Figur 2. De våldsbejakande miljöer representanterna för skolan kommer i kontakt med inom sin verksamhet (n=68).

Respondenterna som är verksamma inom skolan lyfter, i likhet med representanterna för socialtjänsten, fram bristande vuxenkontakter och utanförskap som viktiga faktorer. ”Det finns en tendens att en del av dagens föräldrar inte har tid eller bryr sig om sina barn. De skall själva hinna förverkliga sina drömmar och har då inte alltid tid att ta hand om barnen”, skriver en lärare. Den initiala knuffen mot de våldsbejakande miljöerna utdelas således av samhället självt, genom det utanförskap och de strukturella villkor som omgärdar individerna. Dessa utgör, som en lärare skriver, en grupp av ”utsatta ungdomar som är på väg att förpassas ut från tillhörighetens universum. Utanförskapet är den värsta grogrunden.” Respondenterna tycks förstå problematiken som resultatet av samverkande push- och pullfaktorer, där samhället ses som ”knuffandes på” och de olika grupperna blir magneter som ”drar” genom att erbjuda det som individerna inte kunnat finna på annat håll. ”De börjar rationellt och empatiskt, därefter utökas uppdragen”, skriver en lärare. Push-faktorerna tycks emellertid förstås som primära, då det är en förutsättning att individen redan upplever sig som utanför eller begränsad för att gruppen ska kunna utöva en dragningskraft. Bland representanterna för skolan läggs vidare en mycket stark vikt vid bristen på meningsfull fritidssysselsättning och ett levande lokalt föreningsliv. Brister på detta område tillskrivs en avgörande betydelse för varför vissa unga människors intresse kommer att vändas mot grupper inom våldsbejakande miljöer.

Upplevelsen av ett kringskuret handlingsutrymme och små möjligheter att känna tillhörighet eller lyckas i samhället med formellt sanktionerade medel tillskrivs en bärande effekt på ungas inträden i våldsbejakande miljöer, och även här finns således paralleller till den syn på inträdet i en våldsbejakande miljö som ”en sista utväg” som formulerades bland representanterna för socialtjänsten. ”Det är då enkelt att välja att stå utanför samhällets normer, (om samhället inte kan hjälpa mig – varför ska jag då bry mig/skötta mig)”, skriver en lärare i enkäten: ”Skit samma vad jag måste göra för att bli accepterad i denna grupp, de är ju de enda som bryr sig om mig.”

Bland representanterna för skolan understryks vikten av att inbjuda till dialog och att lyssna på ungdomar i riskgruppen i stället för att skjuta dem allt längre ifrån sig och in i utanförskapet. ”Vi pratar om inkludering, men så säger man att ’men den här gruppen vill vi inte inkludera för de är ju läskiga’”, skriver en lärare med stor erfarenhet av högerextrema miljöer och fortsätter: ”det är *viktigt* att se att ingen är nazist. Skulle en börja se det som internaliserat med personen, då är vi ju precis lika illa själva. De dömer människor utifrån en ras, men då dömer vi dem utifrån en åsikt”. Här framträder också en bild av tuffa åtgärder som stigmatiserande och kontraproduktiva, då de kan leda till en etikettering som förstärker individens avvikande beteende och ökar avståndet mellan denne och samhället i stället för att avhjälpa det upplevda problemet.

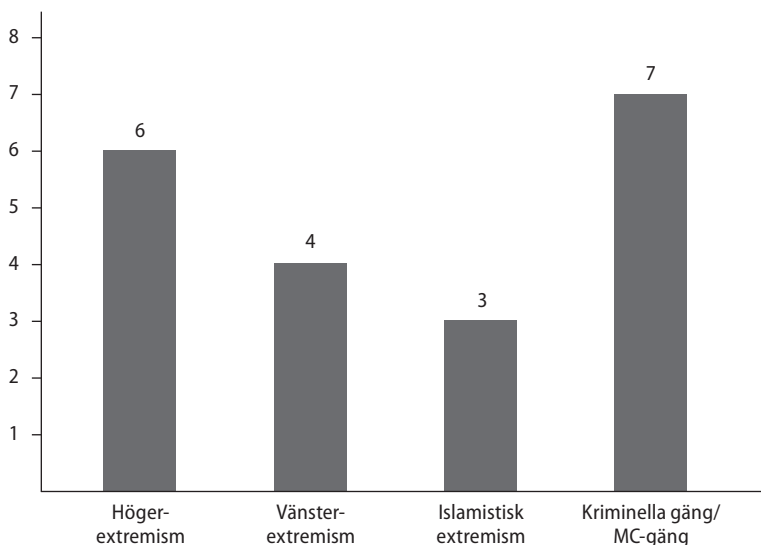
Samtidigt höjs i materialet även röster mot att i alltför stor utsträckning åberopa förmildrande omständigheter och tillskriva potentiella förövare offerroller. En lärare skriver:

Det är så dumt att ge de högerextrema de här offerrollerna. [Som vid] Salemmarschen, liksom, där har ju de högerextrema haft disciplin och liksom följt sin rutt – och så har AFA stått och kastat sten på allt och alla runt omkring, och slagit sönder polisbilar [och då sågs de högerextrema plötsligt bara som offer] /.../ Nu sitter Svenskarnas Parti i det där offerhållet där SD satt förut, så de får växa... /.../ Så det är jättefarligt.

De respondenter som representerar skolan vittnar också om att det ute i kommunerna och skolorna finns en rädsla inför att ta i problematiken då det ”vid ett antal tillfällen uppstått aggressiva och hotfulla situationer”. Det ges uttryck för att många upplever det som ”läskigt” att ta itu med frågorna. Parallellt med detta påtalas förekomsten av en upplevelse att ”man blir misshandlad om man börjar jobba med det här”.

Representanterna för polisen

Figur 3 redogör för de kontakter med olika våldsbejakande miljöer som rapporterats av de respondenter som representerar polisen. Här finns en jämnare fördelning mellan olika undermiljöer, och sju respondenter, det vill säga samtliga som besvarat frågan, uppger sig komma i kontakt med kriminella gäng/mc-gäng i den vardagliga verksamheten, sex uppger samma sak i relation till högerextremism, fyra till vänsterextremism och tre till islamistisk extremism.

Figur 3. De våldsbejakande miljöer representanterna för skolan kommer i kontakt med inom sin verksamhet (n=68).

När det gäller den individsyn representanterna för polisen ger uttryck för i relation till individer i våldsbejakande miljöer så uppträder denna som tudelad. Beskrivningar av "individer i våldsbejakande miljöer" betonar i stor utsträckning våldsamhet och våldskapital, samt deras samhällshotande funktion. En polis skriver att individerna ifråga har en "tendens att ta till våld och hot om de möts av motstånd eller ingripanden från myndigheter". En annan uppger: "I mitt jobb så uppstår ibland situationer med dolda och förtäckta hot från dessa grupperingar", och en tredje skriver "Det som kännetecknar de här grupperna är ju våld, narkotika, utpressning... De lever på kriminalitet... på vapen". Vid sidan av det direkta våldet lyfts även mer indirekta, eller antydda, former fram: "De lever på ett hot och våldskapital som används vid bland annat hot om våld och utpressning", menar en polis, och en annan uppger: "Uppvisningar av sin tillhörighet bland annat gäller detta kriminella MC-gäng som gärna drar en extra tur inne i centrala [namn på staden ifråga] med sina västar för att visa sin närvaro". När representanterna för polisen söker förklara hur individer väl träder in i våldsbejakande miljöer så nyanseras emellertid individsynen och de "kriminella" och "extrema" individerna beskrivs inte längre i termer av främst säkerhetshot. "De här gruppernas rekrytering sker ju främst i vissa ungdomsmiljöer... det handlar om kriminellas rekrytering av de som kommit lite fel", skriver en polis i enkäten. Ungdom, vilshenhet, utanförskap och brist på förebilder nämns som verksamma inträdesfaktorer. En respondent betonar utbildning som potentiell skydds- eller riskfaktor: "En viktig parameter för det här är ifall individen lyckas gå ut grundskolan med godkända betyg. Därför är det viktigt att fokusera där, att se över delmål i skolplanen, vilka stödresurser som finns för att individen ska nå godkända betyg i 9:an och sådär". Den tvåsidiga individsynen, där individerna ses som å ena sidan våldsamma och hotfulla, å andra sidan som individer som hamnat utanför, svikits och lurats, lockats och manipulerats, reflekteras i en likaledes tudelad syn på åtgärder, och denna glidning förekommer även i enskilda respondenters resonemang. Ålder tycks vara den variabel som i störst utsträckning påverkar huruvida individen ramas in som "skurk" eller "stackare", och om det är mjuka eller tuffa åtgärder som förespråkas. Det är tydligt att unga ses som lättare att nå fram till och påverka, medan äldre individer som varit verksamma inom våldsbejakande miljöer under längre tid inte bedöms särskilt påverkbara utan snarare ska "hanteras". Citatet nedan är representativt för det som generellt uttrycks bland representanterna för polisen:

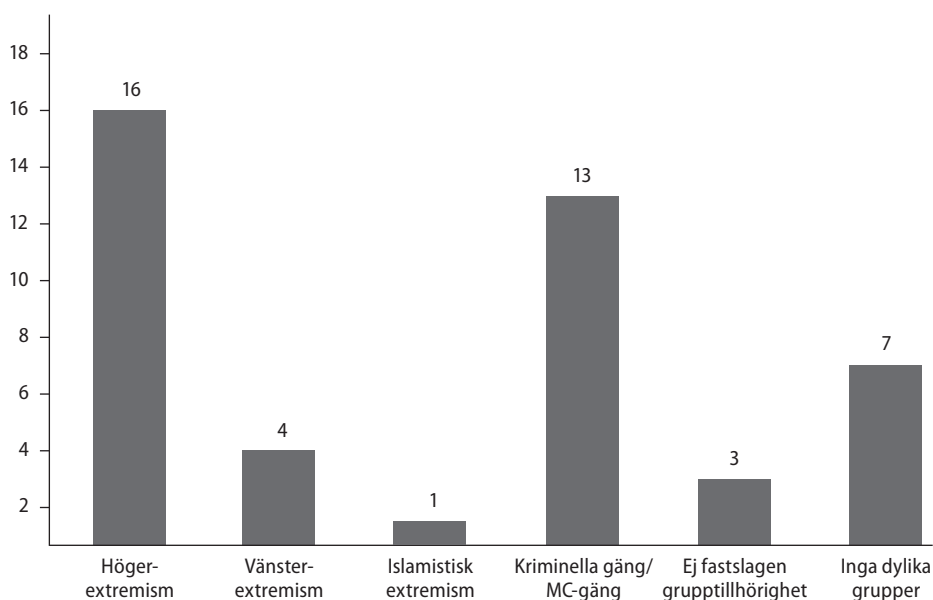
Det man behöver lägga mer krut på är att förmå unga att välja en annan väg. De unga är mer påverkbara (innan det har hunnit gå för långt), så det skulle behöva läggas mer resurser och mer krut i ett tidigare skede på att ge dem förmågan att inse att detta är fel väg. Det är ju lättare att påverka yngre än de äldre, som hunnit bli mer hemfallna.

Vad gäller dem som är äldre, eller som varit med längre, uppger en polis att man genom riktade insatser "möjligen kan störa dem så pass att de tröttnar på verksamheten de håller på med".

Representanterna för kommunalpolitiken

Figur 4 visar i vilken utsträckning de respondenter som representerar kommunalpolitiken kommer i kontakt med olika våldsbejakande miljöer i samband med utövandet av de politiska uppdragen. Sexton respondenter uppger här högerextremism, tretton kriminella grupperingar/mc-gäng, fyra vänsterextremism och en islamistisk extremism. Sju respondenter uppger vidare att de aldrig kommer i kontakt med våldsbejakande miljöer inom ramarna för sin politiska verksamhet, medan tre förklarar att de visserligen möter individer med anknytning till våldsbejakande miljöer men att de inte kunnat fastslå någon exakt grupptillhörighet.

Representanterna för kommunalpolitiken liknar övriga professionskategorier i det att de lyfter fram bilden av individer i våldsbejakande miljöer som produkter av ett utanförskap, som kommande från en tillvaro präglad av arbetslöshet, sysslolöshet och brist på framtidstro som gör att de är mer benägna att lockas av den tillhörighet som olika grupper inom våldsbejakande miljöer kan erbjuda. ”Det kanske börjar oskyldigt, men ju längre de dras in i det, desto hårdare dras tumskrubarna åt”, skriver en politiker. Misslyckanden i skolan och sociala problem i uppväxtmiljön nämns upprepade gånger. ”Skolan och samhället har misslyckats med dem”, skriver en respondent. Således förespråkas sådant som utökade vuxenkontakter, en ”bättre skola”, positiva mötesplatser och dialogtytor. Den motsatta bilden, där individer involverade i våldsbejakande miljöer i stället ses som aktiva subjekt som utifrån egna ambitioner och drivkrafter sökt

Figur 4. De våldsbejakande miljöer representanterna för politiken kommer i kontakt med inom sin verksamhet (n=29)

sig till grupperna ifråga förekommer visserligen inom alla fyra professionsgrupper, men framträder tydligast bland representanterna för kommunalpolitiken. ”Det finns en attraktivitet i att synas och bli berömd, det är de bra på i organisationerna”, skriver en politiker. En annan uttrycker att hen ”tror ungdomarna kan dras till det här för att de tycker det är spännande”. Denna mer aktörsorienterade förklaring kan kopplas till den ovan nämnda förklaringsmodellen byggd på pull- och pushfaktorer, då respondenterna här antar att faktorer som status och spänning utövar en stark dragningskraft på unga människor och därmed är en verksam orsaksförklaring. Detta synsätt aktiverar även föreställningen om individerna som våldsamma och hotfulla, och i åtminstone ett fall synliggör en politiker i studien hur denna föreställning får direkta konsekvenser för det demokratiska uppdraget, då hen uppger att hen ogärna ”väljer att ta debatten i dagsläget eftersom man vet att det förekommer hot”. Vidare följer av detta också ett förespråkande av tuffare åtgärder. ”De här individerna – kärntrupperna – är inte rädda för ’socialtanterna’. Skall de avprogrammeras så behövs det mer muskler bakom insatserna”, skriver en politiker. En annan resonerar som nedan:

Eftersom de hårda kärnorna i aktivismgången inte bryr sig om eller känner några kommungränser, så är alla rent kommunala insatser relativt verkningslösa mot helhetsproblemet. Möter de motstånd i ett väderstreck så söker de skydd i ett annat. Möjligtvis skulle en regional ”jaktgrupp” kunna fösa in respektive individ i sysselsättning i sin hemkommun. Men då uppstår naturligtvis prioriteringsproblematiken med finansieringen. Om jag hittade X antal kronor till detta så skulle första fokus vara att påverka skol- och gymnasieelever. Inte jaga den handfull aktivister vi har. De är alldeles för dyra i styckkostnad...

Här synliggörs den ekonomiska aspekten, som också den finns närvarande, där ålder för politikerna precis som för poliserna träder fram som en faktor som inverkar på hur individer ramas in som förhårdade eller formbara, som värda att investera i eller som ”hopplösa fall”.

Verksamhetsövergripande tendenser – det onda eller det goda i centrum?

Det kan på förhand antas att det – i linje med de verksamhetsuppdrag utifrån vilka de professionella handlar – ska råda någon form av konsensus vad gäller syn på individer i våldsbejakande miljöer inom vart och ett av de studerade verksamhetsområdena. Så visade sig emellertid inte vara fallet utifrån denna studies empiri. Dataunderlaget visar i stället att det finns olikartade synsätt inte bara mellan, utan även *inom* de olika verksamheter som ingått i studien, vad gäller både hur man ser på individer i våldsbejakande miljöer och hur man på basis av det resonerar kring åtgärder: *vilka förtjänar hjälp, hur mycket hjälp, och vilka får skylla sig själva?* Om materialet betraktas utifrån ett verksamhetsövergripande perspektiv framträder emellertid ett mönster där det främst är två inramningar som professionella inom socialtjänst, skola, polis och politik gör av det preventiva arbetet runt individer inom våldsbejakande miljöer; ett motverkande av det onda samt ett främjande av det goda.

ATT BEKÄMPA DET ONDA ELLER FRÄMJA DET GODA

I nedanstående tabell (tabell 2) görs en sammanfattning av den riktade innehållsanalysen av utsagorna i det empiriska materialet. Tabellen visar exempel på värderingar och föreställningar inom de tre kategorierna *individsyn*, *orsaksförklaringar* och *åtgärdsförslag*. Kategorierna är i sin tur underavdelningar till de mer övergripande synsätten preventivt arbete som ett motarbetande av det onda eller ett främjande av det goda.

Tabell 2. Sammanfattning av innehållsanalysen

Teman	Bekämpa det onda	Främja det goda
<i>Individsyn:</i>	”Skurkar” Hotfulla och våldsamma individer. Förövarposition, inte förhandlingsbar.	”Stackare” Vilsna och otrygga individer. Förövarposition omförhandlas till offerposition.
<i>Orsaksförklaringar:</i>	Aktörsorienterade förklaringar, en fråga om individens egen drivkraft. Behov av uppmärksamhet och egen ideologisk övertygelse.	Strukturella förklaringar, pull- och pushfaktorer. Utanförskap och att hamna i fel kretsar.
<i>Åtgärdsförslag:</i>	Tuffa åtgärder; bestraffning, repression. Hopplösa fall.	Mjuka åtgärder; hjälp- och stödinsatser, prevention. Reintegrering.

Den distinktion mellan motarbetandet av det onda och främjandet av det goda som vårt material ger uttryck för kan kopplas till de två huvudfärororna i tidigare forskning kring in- och utträden; aktörs- eller strukturorienterade perspektiv. När det preventiva arbetet ses som huvudsakligen ett främjande av det goda så bygger detta främst på strukturorienterade förståelser av varför individer involverats i den våldsbejakande miljön, och individen betraktas då som en ”stackare”. När skulden så att säga placeras utanför den enskilde individen så kan de med offerskap förknippade egenskapsorden ”god”, ”oskyldig” och ”hjälpbehövande” fortfarande sammankopplas med stackaren och denne anses därmed värdig hjälp trots sitt problematiska förflutna (Heber 2014). Strukturella spänningar orsakades en brist på överensstämmelse mellan ungdomars ambitioner och faktiska möjligheter att realisera dessa förstås som en avgörande bakomliggande faktor. Utbredd ungdomsarbetslöshet och brist på meningsfull sysselsättning, inte minst på mindre orter, är återkommande teman i respondenternas resonemang. Utifrån denna individsyn och dess föreställningar om inträdets orsaker så landar åtgärdsförslagen i olika stödinsatser som syftar till att återintegrera avhoppare i samhället, men även i preventiva åtgärder som ska förhindra att personer som fattat sympatier för extrema grupperingar och rör sig i deras utkanter ska dras längre in. När

preventivt arbete förstås mer i termer av att motverka det onda så föreligger i större utsträckning aktörsorienterade förståelser av individers inblandning i våldsbejakande grupperingar. Individen förstås då som en ”skurk” som aktivt sökt sig till gruppen utifrån ett egenintresse, uppbyggt av exempelvis ideologisk övertygelse, behov av uppmärksamhet eller spänningssökande. Då individen enligt denna inramning försatt sig själv i sin situation så blir skurkpositionen inte förenlig med de egenskapsord som följer stackare- och offerpositionen. Detta medför att åtgärdsförslagen är inriktade på ”att bekämpa det onda” vilket innebär ett större fokus på bestraffning och lagstiftning. Vår analys synliggör följaktligen hur bakomliggande föreställningar och antaganden hos professionella påverkar det preventiva arbete som bedrivs runt individer i våldsbejakande miljöer.

Bakker et al. (2014; se även Larsson & Björk 2015) beskriver två olika förhållningssätt till hemvändande jihadistier. Dessa handlar om att betrakta problematiken som ett säkerhetshot eller en sociopolitisk fråga. Dessa förhållningssätt tycks vara aktuella även i förhållande till andra former av våldsbejakande miljöer, då det finns tydliga paralleller till de två inramningar som presenterats i denna artikel. Preventivt arbete som ett främjande av det goda förhåller sig till de våldsbejakande och extremistiska miljöerna som främst en sociopolitisk fråga där mjuka åtgärder är att föredra. Inramningen av det preventiva arbetet som ett motarbetande av det onda förstår däremot problematiken som ett säkerhetshot och förespråkar tuffa åtgärder.

Det har inom den tidigare forskningen framträtt ett behov av teorier som förmår integrera aktörs- och strukturperspektiv. Debatten inom och mellan olika myndigheter behövs i samma anda nyanseras för att inte bli polariserad och förenklad utifrån dikotomin skurk och stackare, ont eller gott, mjuka eller tuffa åtgärder. Larsson och Björk (2015) visar att debatten kring utresandeproblematiken, det vill säga individer som ansluter sig till exempelvis IS/Daesh ofta har centrerats just kring förhållandet mellan mjuka och tuffa åtgärder. Problemet med denna polarisering av åtgärder är att ett alltför starkt fokus på så kallade tuffa åtgärder – som överförda till vår modell faller inom inramningen av prevention som ett motarbetande av det onda – medför en risk för stigmatisering och ett ökat utanförskap, medan åtgärder av den mjuka typen – överfört till vår modell: prevention som ett främjande av det goda – av kritiker beskrivs som naiva och ineffektiva (Larsson & Björk 2015). Att synliggöra och problematisera de bilder och föreställningar som finns hos myndigheter och verksamheter som kommer i kontakt med och arbetar med frågorna kan vara ett första steg för att nyansera den polariserade diskussionen. Förhoppningen är att denna artikel kan utgöra ett initialt steg mot synliggörandet av dessa bilder och på så sätt initiera ett mer reflexivt förhållningssätt till dem och deras inverkan på praktiken.

Diskussion

I denna artikel har vi presenterat ett antal olika synsätt på och föreställningar om individer i våldsbejakande miljöer hos de fyra verksamhetsområdena socialtjänst, polis, skola och kommunalpolitik. Att det föreligger en ambivalens kring vilken individsyn som råder samt vilka åtgärder som förespråkas, kan förstås som en konsekvens av att verksamhetsrepresentanter ramar in det preventiva arbetet kring individer i våldsbejakande miljöer som endera ett ”bekämpande av det onda” eller ett ”främjande av det goda”, utifrån hur de förstår individerna i dessa miljöer samt deras uppsåt. Dessa två övergripande inramningar ska förstås som idealtyper, där det i realiteten förekommer såväl överlappningar som glidningar mellan de två.

Incitamentet för olika inramningar av individer i våldsbejakande miljöer tycks grunda sig på en moraliskt baserad polarisering mellan de som bedöms värda att få hjälp och de som inte anses förtjäna den. I dessa värdighetsbedömningar svarar, som synliggjorts i de ovan förda resonemangen, föreställningar om åtgärder mot föreställningar om uppsåt. Skurken behöver därför omvandlas till stackare för att få ta del av samhällets resurser, och det är främst när fokus för det preventiva arbetet ses som ett främjande av det goda som denna perspektivförskjutning har visat sig möjlig.

Sahlins (2000) uppdelning i primär, sekundär och tertiär prevention återspeglas i respondenternas resonemang kring åtgärder runt individer i olika typer av våldsbejakande miljöer. Inom dessa olika preventionsstadier uppträder föreställningar om huruvida de preventiva insatserna ska inriktas på endera ett bekämpande av det onda eller ett främjande av det goda. När respondenterna uttalar sig om primär prevention, som handlar om breda och generella åtgärder, ofta på samhällsnivå, ligger deras fokus främst på främjandet av det goda. Tätare vuxenkontakter och bättre förebilder, rikare föreningsliv och ökad kunskapstillförsel med en översyn av skolplaner och stödresurser är några av de insatser som nämns, och individerna ifråga ramas alltså här in som stackare. När det gäller sekundär prevention, som är förlagd till gruppnivån och mer inriktad på dem som redan befinner sig i riskzonen, så talar respondenterna om denna *både* som ett motarbetande av det onda och ett främjande av det goda. Med fokus förlagt på att främja det goda framhålls vikten av att inbjuda till dialog och inte skjuta ungdomar i riskgruppen ifrån sig och in i utanförskapet. Att vara inkluderande och att göra en åtskillnad mellan individer, deras åsikter och handlingar betonas. Samtidigt finns i det sekundära stadiet även ett fokus på prevention som ett bekämpande av det onda, där riskerna med att relativisera och hänvisa till förmildrande omständigheter framhävs genom att individerna i större utsträckning ramas in som skurkar. Den tertiära preventionen, slutligen, handlar om åtgärder riktade mot de som redan är verksamma inom de miljöer som här diskuteras, och den är därmed ofta mer specifik och individfokuserad. I materialet nämns visserligen behovet av att erbjuda stöd i form av samtal, vägledning och andra trygghetsskapande åtgärder för att skapa gynnsammare förutsättningar för individens utträde ur gruppen och återintegreringen av denne i samhället, men i det tertiära stadiet ökar samtidigt fokuset på prevention som ett motarbetande av

det onda, där tuffare metoder, polisiära insatser, ”avprogrammering” och en ”styrkedemonstration” från samhällets sida förekommer i respondenternas utsagor.

Även om variationer föreligger inom de fyra olika verksamheter som studerats så har också vissa övergripande skillnader dem *emellan* uppträtt vad gäller inramningen av individer i våldsbejakande miljöer och de åtgärder som förespråkas. Här kan t.ex. nämnas skolans fokus på ”individer i social oro”, i utkanterna av miljöerna, och politikernas något starkare betoning av individerna som aktiva subjekt som drivits av ett spänningssökande och attraherats till grupperna av en önskan om att bli någon och synas. Ur dessa verksamhetsanknutna skillnader kan utläsas en koppling till tidsaspekten av preventivt arbete, där det kan antas att skolans fokus handlar om att de i större utsträckning tänker på fenomenet i termer av primär prevention, medan politikernas något tuffare inställning kan förstås som att deras utsagor i större utsträckning handlar om och uttrycks i termer av tertiär prevention.

De skillnader som föreligger verksamheterna emellan kan troligen förstås utifrån deras olika uppdrag. När de fyra verksamheterna skola, socialtjänst, polis och kommunalpolitik valdes utifrån den ursprungliga studiens syfte så grundades detta urval på att de ansågs troliga att komma i kontakt med individer i våldsbejakande miljöer, samt att de dessutom antogs möta fenomenet på olika sätt och i olika former. Detta speglas i denna artikels resultat, där vi t.ex. kunnat se att representanter för skolan överlag tycks ha ett större fokus på preventionsarbete som ett främjande av det goda och i sina utsagor vara mer centrerade kring ”individer i social oro” och primär prevention än exempelvis representanterna för politiken, där utsagorna har en bredare förankring i den tertiära preventionen och motverkandet av det onda.

Artikelns empiriska kunskapsbidrag utgörs av att visa hur antaganden som vi är mer eller mindre medvetna om kan få reella konsekvenser för praktiken. Artikelns teoretiska kunskapsbidrag består av att visa hur sociologin kan bidra till forskning om våldsbejakande miljöer med begrepp som inramning och etikettering. Vidare kan artikeln resultat ge en ökad förståelse hos olika yrkesgrupper för de villkor och svårigheter som de kan ställas inför i arbetet med avhoppare från olika våldsbejakande miljöer såsom kriminella gäng och så kallade extremistiska grupperingar, inte minst när det gäller vilka konsekvenser de egna föreställningarna kan få.

Referenser

- Altier, M.B., C.N. Thoroughgood & J.G. Horga (2014) ”Turning away from terrorism: Lessons from psychology, sociology, and terrorism”, *Journal of peace research* 51 (5):647–661.
- Bakker, E., C. Paulussen & E. Entenmann (2014) ”Returning jihadist foreign fighters: Challenges pertaining to threat assessment and governance of this pan-European problem”, *Security and human rights* 25 (1):11–32.
- Barrelle, K. (2015) ”Pro-integration: Disengagement from and life after extremism”, *Behavioral sciences of terrorism and political aggression* 7 (2):129–142.

- Barry, M. (2010) "Promoting desistance among young people", 158–167 i W. Taylor, R. Earle & R. Hester (red.) *Youth justice handbook: Theory, policy and practise*. Cullompton: Willan.
- Becker, H.S. (2006) *Utanför: Avvikandets sociologi*. Lund: Arkiv.
- Bjørge, T. (2005) "Conflict processes between youth groups in a Norwegian city: Polarisation and revenge", *European journal of crime, criminal law and criminal justice* 13 (1):44–74.
- Braga, A. & D. Weisburd (2012) "The effects of 'pulling levers' focused deterrence strategies on crime", *Campbell systematic reviews* 8 (6).
- Braga, A.A., D.M. Kennedy, E.J. Waring & A. Morrison Piehl (2001) "Problem-oriented policing, deterrence, and youth violence: An evaluation of Boston's operation ceasefire", *Journal of research in crime and delinquency* 38 (3):195–225.
- Brante, T. (2014) *Den professionella logiken: Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapsamhället*. Stockholm: Liber.
- Brottsförebyggandet rådet & Säkerhetspolisen (2009) *Väldsam politisk extremism: Antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Carling, M. (2015) "Örebro's plan för hemvändande jihadistister möter kritik". *Svenska Dagbladet* 2015–01–18.
- Cid, J. & J. Marti (2012) "Turning points and returning points: Understanding the role of family ties in the process of desistance", *European journal of criminology* 9 (1):603–620.
- Clarke, R.V. & D.B. Cornish (1985) "Modeling offender's decisions: A framework for research and policy", 211–268 i M. Tonry & N. Morris (red.) *Crime and justice: An annual review of research*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cornish, D.B. & R.V. Clarke (red.) (1986) *The reasoning criminal*. New York: Springer-Verlag.
- Ebaugh, H.R.F. (1988) *Becoming an ex: The process of role exit*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gibbs, J.P. (1975) *Crime, punishment and deterrence*. New York: Elsevier.
- Goffman, E. (1974) *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Boston: Northeastern Univ. Press.
- Hasenfeld, Y. (1983) *Human service organizations*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Farrall, S. & B. Bowling (1999) "Structuration, human development and desistance from crime", *British journal of criminology* 39 (2):253–268.
- Fillieule, O. (2010) "Some elements of an interactionist approach to political disengagement", *Social movement studies* 9 (1):1–15.
- Göteborgs stad (2015) *Förslag: Göteborgs stads plan mot våldsbejakande extremism*. Göteborg: Göteborgs stad.
- Heber, A. (2014) "Good versus bad? Victims, offenders and victim-offenders in Swedish crime policy", *European journal of criminology* 11 (4):410–428.
- Hsieh, H.F., & S.E. Shannon (2005) "Three approaches to qualitative content analysis", *Qualitative health research* 15 (9):1277–1288.

- Jacobsson, K. (2013) "En förtjänt patient? Moraliska bedömningar i sjukvården", *Socialmedicinsk tidskrift* 90 (1):179–188.
- Johansson, S. (2015) *Kartläggning av behov och förutsättningar för en avhoppbar verksamhet i Värmlands län*. FoU Välfärd Värmland, rapport 2015:3. Karlstad: Universitetstryckeriet.
- Johansson, S., P. Dellgran & S. Höjer (red.) (2015) *Människobehandlande organisationer: Villkor för ledning, styrning och professionellt välfärdsarbete*. Stockholm: Natur & kultur.
- Jonsson, A. (2009) *A nice place: The everyday production of pleasure and political correctness at work*. Karlstad: Avdelningen för sociala studier, Karlstads universitet.
- King, S. (2012) "Transformative agency and desistance from crime", *Criminology & criminal justice* 13 (3):317–335
- Kommittédirektiv (2014) 2014:103. *En nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism*, Stockholm: Justitiedepartementet.
- Kundnani, A. (2012) "Radicalisation: The journey of a concept", *Race and class* 54 (2):3–25.
- LaFree, G. & E. Miller (2008) "Desistance from terrorism: What can we learn from criminology?", *Dynamics of asymmetric conflict* 1 (3):203–230.
- Larsson, G. & M. Björk (2015) *Globala konflikter med lokala konsekvenser: Översikt om utresandeproblematiken*. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- Liedgren Dobronravoff, P. (2009) "Att lämna en värld: Om utgångsprocessen från Jehovas vittnen", *Socialvetenskaplig tidskrift* 16 (3/4):390–412.
- Lipsky, M. (2010) *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lozic, V. (2016) "Normalisering av ungdomar i problem genom styrning av föräldrar: Från strukturella orsaksförklaringar till familjecentrerade lösningar", *Sociologisk forskning* 53 (2):151–174.
- Merton, R.K. (1948) "The self-fulfilling prophecy", *The antioch review* 8 (2):193–210.
- Neumann, P.R. (2013) "The trouble with radicalization", *International affairs* 89 (4): 873–893.
- Persson, A. (2012) *Ritualisering och sårbarhet: Ansikte mot ansikte med Goffmans perspektiv på social interaktion*. Malmö: Liber.
- Prop. 2015/16:78. *Ett särskilt straffansvar för resor i terrorismsyfte*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Ranstorp, M., L. Gustafsson & P. Hyllengren (2015) *Förebyggande av våldsbejakande extremism på lokal nivå: Exempel och lärdomar från Sverige och Europa*. Försvarshögskolan.
- Ross, H.L. & G.D. LaFree (1986) "Deterrence in criminology and social policy" 129–152 i N.J. Smelser & D.R. Gerstein (red.) *Behavioral and social science: Fifty years of discovery*. Washington, DC: National Academy Press.
- Sahlin, I. (1994a) "Stackare" eller "skurk": *Om den kluvna klientbilden*. Lund: Network for research in criminology and deviant behaviour at Lund University.
- Sahlin, I. (1994b) "Den kluvna klienten", *Socialvetenskaplig tidskrift* (1) 4:303–24.

- Sahlin, I. (2000) *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen*. Lund: Arkiv.
- Sampson, R.J. & J.H. Laub (1993) *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. London: Harvard University Press.
- Sampson, R.J. & J.H. Laub (2005) "A life-course view of the development of crime", *Annals of the American academy of political and social science* 602 (2005):12–45.
- Swedberg, R. (2014) *The art of social theory*. Princeton: Princeton University Press.
- Triandafyllidou, A. & A. Fotiou (1998) "Sustainability and modernity in the European Union: A frame theory approach to policy-making", *Sociological research online* 3 (1).
- Turner, R., Å. Nilsson & N. Jidetoft (2015). *SSPF – Ett fokus på ungdomar i riskzon: En implementeringsutvärdering av samverkan mellan skola, socialtjänst, polis och fritid för att motverka kriminalitet och missbruk*. FoU i Väst/GR: rapport 2:2015. Göteborg: FoU i Väst.
- van Hulst, M. & D. Yanow (2014) "From policy 'frames' to 'framing': Theorizing a more dynamic, political approach", *The American review of public administration* 46 (1):92–112.
- Wasshede, C., Å. Wettergren, & A. Jonsson (2015) "Heteronormativitet och emotioner", 199–215 i A. Hedenius, S. Björk & O. Shmuyar Gréen (red.) *Feministiskt tänkande och sociologi: Teorier, begrepp och tillämpningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Wettergren, Å. & A. Jamison (2006) "Rörelseforskningens historia och perspektiv", 9–41 i Wettergren, Å. & A. Jamison (red.) *Sociala rörelser – Politik och kultur*. Lund: Studentlitteratur.
- Wikman, S. (2012) "Hot och våld i vård och omsorg: Åtgärdsförslag i arbetsskadeanmälningar 1987, 1997 och 2007", *Socialvetenskaplig tidskrift* 19 (1):3–25.

Om artikeln

I artikeln har ett empiriskt material använts insamlat inom projektet "Kartläggning av behov och förutsättningar för en avhopparverksamhet i Värmlands län". Projektet genomfördes på uppdrag av Brottsförebyggande Centrum i Värmland och Brottsofferjouren Värmland, och finansierades med medel från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. Kartläggningen genomfördes och publicerades vid FoU Valfärd Värmland vid Karlstads universitet och vi vill tacka dem för att vi fått återanvända materialet och för att de uppmuntrat oss att arbeta fram en artikel. Vi vill också rikta ett tack till ämnena sociologi och socialt arbete vid Karlstads universitet, socialt arbete vid Örebro universitet och till de anonyma bedömarna som kommenterat artikeln.

Korresponderande författare

Sara Johansson

Inst. för juridik, psykologi och socialt arbete, Örebro universitet, 701 82 Örebro

Tel: 019-30 34 46

E-post: sara.johansson@oru.se

Författarpresentation

Sara Johansson är doktorand i socialt arbete vid Örebro universitet och forskar om radikaliserings utifrån lokala och platsspecifika förhållanden. Bland hennes särskilda intresseområden finns frågeställningar som rör identitetsskapande, social tillhörighet och kategoriseringar av olika slag.

Markus Arvidson är universitetslektor i sociologi vid Karlstads universitet. Han har ett mångårigt intresse för den socialpsykologiskt inriktade sociologin och är särskilt intresserad av sociala handlingsstrategier, bedrägeri, lojalitet, roller, identiteter och kategorisering.